

BALTIJOS VALSTYBIŲ KLAUSIMAS VAKARŲ VALSTYBIŲ POLITIKOJE 1944–1945 METAIS

Ramojus Kraujelis

Doktorantas

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto

Naujosios istorijos katedra

Tel. 268 72 86

El. paštas: ramojus@centras.lt

Įvadas

Paskutinių Antrojo pasaulinio karo metų tarptautiniai santykiai bei jų poveikis Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių klausimo svarstymų eigai vis dar tebėra erdvė istoriniams tyrimams. Straipsnyje pagrindinis dėmesys koncentruojamas į didžiųjų valstybių 1944–1945 metų politikos poveikį Baltijos valstybių klausimui. Pagrindinis nagrinėjamo laikotarpio įvykis – didžiųjų valstybių aukščiausio lygio susitikimas Jaltaje, kuris tradiciškai įvardijamas kaip Europos padalijimo simbolis. Tačiau ar jis buvo lemiamas ir Lietuvai bei kitoms Baltijos valstybėms? Neapsiribojant Jaltos susitikimo analize, siekiama atskleisti principines didžiųjų valstybių nuostatas (visų pirma dviejų didžiųjų Vakarų valstybių – Jungtinių Amerikos Valstijų ir Didžiosios Britanijos) Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių atžvilgiu bei išryškinti Lietuvos klausimo vietą tarptautiniuose santykiuose, straipsnyje kiek įmanoma plačiau nagrinėjami didžiųjų valstybių santykiai bei diplomatija paskutiniiais Antrojo pasaulinio karo metais.

Pagrindiniai straipsnio šaltiniai – Vakarų valstybių bei Sovietų Sąjungos oficialūs užsie-

nio politikos dokumentų rinkiniai¹ ir to laikmečio politikos veikėjų prisiminimai².

Istoriografijoje daug dėmesio yra skiriama paskutinių karo metų tarptautiniams santykiams

¹ Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1944, vol. IV, Europe. Washington, 1966; Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers The Conferences at Malta and Yalta, 1945. Washington, 1955; Woodward E. L. British foreign policy in the Second World War. London, 1971, vol. III; Documents on British policy overseas. Series I. vol. VI. 1942–1946. Eastern Europe, 1971; Documents of Australian Foreign Policy 1944, vol. 7; Советский Союз на международных конференциях периода Великой отечественной войны 1941–1945 гг. Том III. Конференция представителей СССР США и Великобритании в Думбартон-Оксе (21 августа–28 сентября 1944 г.). Сборник документов. Москва, 1978; Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны 1941–1945. Крымская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании (4–11 февраля 1945). Сборник документов. Москва, 1979 (toliau – Крымская конференция руководителей трех союзных держав...).

² Bohlen Ch. Witness to History, 1929–1969. New York, 1973; Churchill W. The Second World War. Triumph and Tragedy. London, 1954; Hull C. The Memoirs of Cordell Hull. New York, 1948, vol. II; Wilson Ch. Churchill: taken from the diaries of Lord Moran: the struggle for survival, 1940–1965. Boston, 1966; Stettinius E. Roosevelt and the Russians. The Yalta Conference. New York, 1949.

ir diplomatijai, tačiau Lietuvos bei kitų Baltijos valstybių klausimas šiame kontekste aptariamas tik epizodiškai. Straipsnyje siekiama perteikti reikšmingiausius Vakarų tarptautinių santykių istorikų ir teisininkų vertinimus, susijusius su Baltijos valstybėmis³. Tik pavieniuose Lietuvos bei lietuvių išeivijos autorių moksliniuose darbuose nagrinėjami Lietuvos okupacijos ir aneksijos klausimai bei užsienio valstybių reakcija 1944–1945 metais⁴.

Didžiųjų Vakarų valstybių nuostatos Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių atžvilgiu 1944 metais

Žvelgiant iš dabartinių pozicijų bei konstatuojant faktą, kad Lietuvos likimas ir teritorija buvo nulemta 1943 metų pabaigos aukščiausio lygio didžiųjų valstybių vadovų susitikime, simbolišku ir labai toliaregišku galime įvardyti Lietuvos Respublikos prezidento A. Smetonos 1944 metų pradžios tarptautinės situacijos api-

būdinimą. Viename paskutinių, 1944 metų sausio 6 d., laiškų Lietuvos pasiuntiniui Vašingtone P. Žadeikiui jis rašė: „Iš spaudos matyti, kad Anglija, o šiai sekama ir Amerika nestos už teisybę, kad nė dėl Lietuvos, nė dėl Pabaltijo nejudins savo draugiškų santykių su Rusija. Dabar Trijų Didžiųjų Sąjunga garbina pajėgą, o ne teisę ir teisėtumą“⁵.

Po konferencijos Teherane Vakaruose buvo suvokta, jog Stalinas Baltijos valstybių statusą traktuoja kaip išspręstą politinį klausimą. Tačiau Vakarų valstybės, kaip ir buvo deklaravusios anksčiau, bent jau iki pokarinės taikos konferencijos, Baltijos valstybių klausimo užbaigtu nelaikė.

Paskutiniais Antrojo pasaulinio karo metais trijų didžiųjų valstybių politiką veikė keletas vidinių ir išorinių veiksnių. Aiškiausi atrodė Sovietų Sąjungos tikslai – išlaikyti Antrojo pasaulinio karo metais užimtas teritorijas ir kiek galima tvirčiau užsitikrinti savo saugumo interesus bei plėsti įtaką Europoje ir pasaulyje. Amerikiečių politiką Europoje veikė keletas specifinių veiksnių. Antrajam pasauliniam karui artėjant link pabaigos, Jungtinių Amerikos Valstijų užsienio politikoje galima išvelti apatiškumo svarstant Europos reikalus apraiškų. Prezidentas Rooseveltas manė, jog Jungtinių Amerikos Valstijų politiniame gyvenime Europos reikalai nevaidins ypatingo vaidmens. JAV prezidento aplinkoje buvo tikimasi, jog visuomenės domėjimasis Europos reikalais sumažės, kaip tai buvo po 1918-ųjų. Po Teherano konferencijos stipriai pablogėjo prezidento F. D. Roosevelto sveikata, beveik pusę metų jis gydėsi ir negalėjo visiškai ištraukti į einamuosius reikalus, be to, 1944-ieji buvo prezidento rinkimų

³ McNeil W. H. Survey of international Affairs 1939–1946. America, Britain & Russia. Their Cooperation and Conflict 1941–1946. Oxford, 1953; Schnorf R. A. The Baltic States in U.S.–Soviet Relations. The year of Doubts 1943–1946 // Lituanius Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences. 1966, vol. 12, no 4; Hough W. J. H., III. The Annexation of the Baltic States and its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory // New York School Journal of International and Comparative Law. 1985, no 2; Nurek M. Great Britain and the Baltic Sea: 1939/1940 and 1945 // 50 Years after World War II. International Politics in the Baltic Sea Region 1945–1995. International Conference 21st–24th September 1995. Gdansk–Sopot. Gdansk, 1997; Meisner B. Baltic states // Encyclopedia of International Public Law. Amsterdam, 1998, vol. I.

⁴ Padvaikas E. R. World War II Russian-American Relations and the Baltic States: A Test Case // Lituanius Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences. 1982, vol. 28, no 2; Makauskas B. Didžiųjų pasaulio valstybių požiūris į Baltijos valstybes II pasaulinio karo metu // Lituaniistica. 1996, Nr. 3 (27).

⁵ Antano Smetonos korespondencija, 1940–1944. Kaunas, 1999, p. 656.

metai, taigi Europos reikalams, o juo labiau Baltijos valstybių problemai, laiko nelikdavo⁶.

Didžiosios Britanijos nuostatos buvo pragmatiškiausios. Britai išlaikė ir puoselėjo strateginę partnerystę su amerikiečiais. Nepaisant karo metais užsimezgsio bendradarbiavimo su Sovietų Sąjunga, britai nuogaštavo dėl galimo jos įtakos išplitimo. Siekdamas išvengti nekontroliuojamų procesų, W. Churchillis buvo pasiryžęs su Sovietų Sąjunga aptarti pasidalijimą įtakos sferomis⁷.

1944 metais dvi didžiosios Vakarų valstybės dar kartą detalizavo nuostatas Baltijos valstybių atžvilgiu. Šiuo laikotarpiu pagrindinė Vakarų apsisprendimo problema buvo, kaip traktuoti ir teisiškai įvertinti Baltijos valstybių atvejį ir kokios tolesnės politikos laikytis? Ar galima ir ar tikslinga Vakarų valstybėms visiškai pripažinti ne tik SSRS teritorinius saugumo interesus, bet ir Baltijos valstybių inkorporavimą į SSRS sudėtį ir atsitraukti, t. y. atsisakyti jų atžvilgiu taikyti teisinius Stimsono doktrinos ir Atlanto chartijos deklaruotus principus?

1944 m. sausio 25 d. W. Churchillis inicijavo Britanijos užsienio ministerijos ekspertų pasitarimą dėl Sovietų Sąjungos vakarinės sienos ir Baltijos valstybių likimo. Jame pateiktame memorandume A. Edenas apie Baltijos valstybes rašė: „Sovietų Sąjungos interesai šiose šalyse buvo mūsų pripažinti 1942 metais diskusijų su rusais metu ir todėl Sovietų Sąjunga nematytų tikslo papildomai svarstyti Baltijos valstybių klausimą derybų dėl Lenkijos kontekste“⁸. Toliau A. Edenas rašė, kad yra visiškai neteisinga

teigti, kaip tai daro Sovietų Sąjunga, jog Baltijos valstybės pačios balsavo už prisijungimą prie Sovietų Sąjungos. A. Edeno nuomone, Britanijai reikėtų pripažinti visus reikalavimus dėl sienų, kurios faktiškai atitiktų 1914 metų Rusijos sienas. Tačiau Baltijos valstybių atveju būtina laikytis nusistatymo iki galutinio pokarinio taikos susitarimo neduoti formalaus ir viešo šio absorbavimo pripažinimo, kad nebūtų pažeisti Atlanto chartijos principai ir nekiltų problemų santykiuose su amerikiečiais. A. Edenas taip pat siūlė nuteikti ir supažindinti rusus su šia oficialia Britanijos politine linija, kai klausimas pateks į viešumą. Tam būtina paaiškinti problemas ir iš anksto patikinti Staliną, kad jo reikalavimų įtvirtinimas bus sprendžiamas pokarinėje taikos konferencijoje⁹. Manytume, kad W. Churchillis ir Karo kabinetas atsižvelgė ir vadovavosi šiuo memorandumu, nes dar ilgą laiką susitarimai dėl SSRS teritorinių pretenzijų pateisinimo viešai nebuvo skelbiami ir komentuojami. 1944 metais Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerija oficialiai nesureagavo ir neatsakė į keletą Baltijos valstybių diplomatų paklausimų dėl sovietinės reokupacijos traktavimo¹⁰.

Nuosaiškesnes britų pozicijas patvirtina ir 1944 metų Britų sandraugos diplomatiniai dokumentai. Australijos vyriausybės ir Jungtinės Karalystės dominijų reikalų valstybės sekretoriaus lordo Cranborne'o 1944 metų birželio–liepos susirašinėjime buvo užsimenama, jog visos Britų sandraugos turėtų informuoti viena kitą dėl bet kurių žingsnių, susijusių su Baltijos valsty-

⁶ McNeil W. H. *Survey of international Affairs 1939–1946. America, Britain & Russia. Their Cooperation and Conflict 1941–1946.* Oxford, 1953, p. 403–404.

⁷ Ibid., p. 409–410.

⁸ Woodward E. L. *British foreign policy in the Second World War.* London, 1975, vol. III, p. 113–114.

⁹ Ibid., p. 114–115.

¹⁰ Nurek M. *Great Britain and the Baltic Sea: 1939/1940 and 1945 // 50 Years after World War II. International Politics in the Baltic Sea Region 1945–1995.* International Conference 21st–24th September 1995. Gdansk–Sopot. Gdansk, 1997, p. 105.

bėmis. Buvo tikimasi, jog Sovietų Sąjunga gali iškelti šį klausimą dar iki pokarinės taikos konferencijos. Dar sykį buvo prisiminta, jog iš principo pritariama Baltijos valstybių inkorporavimui ir Sovietų Sąjungos reikalavimams dėl vakarinės sienos¹¹. Tačiau visose Didžiosios Britanijos karo metų užsienio politikos nuostatose buvo aiškiai juntama, jog principiniai sprendimai turi būti suderinti su pagrindine sąjungininke – JAV.

1944-ųjų pradžioje Jungtinės Amerikos Valstijos, vengdamos bereikalingo antagonizmo santykiuose su Sovietų Sąjunga, nereagavo į Lietuvos pasiuntinio JAV P. Žadeikio vasario mėnesio prašymą, kuriame Jungtinės Valstijos taip pat buvo raginamos šiuo klausimu padaryti viešą pareiškimą. Vasarį JAV prezidentui buvo įteikta kelių šimtų Amerikos lietuvių išeivių pasirašyta peticija, prašanti Amerikos paramos Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui¹². Tačiau palaikymo ar paramos pareiškimo iš JAV vadovybės nesulaukta. Valstybės departamento nuomone, viešas pareiškimas nebuvo reikalingas, kadangi Jungtinių Amerikos Valstijų pozicija buvo žinoma ir nekintanti¹³.

1944 metų pirmojoje pusėje JAV užsienio politikos strategai buvo teisinio apsisprendimo kelyje. 1943-iaisiais konstatavus faktą, jog Vakarai dėl Baltijos valstybių nekovos, 1944-aisiais, sovietams jas reokupuojant, buvo suvokia-

ma, kad vienas iš Sovietų Sąjungos tikslų yra galutinis šių valstybių aneksijos įteisinimas. Tuo atveju, jei jis nebus pasiektas dėl Vakarų prieštaravimų, buvo galima tikėtis trinties santykiuose tarp Jungtinių Amerikos Valstijų ir Sovietų Sąjungos. Tačiau kita vertus, amerikiečių sprendimas teisiškai pripažinti Baltijos valstybių okupaciją ir aneksiją būtų akivaizdus atsitraukimas nuo Atlanto chartijos principų ir labai tikėtina, kad būtų suvoktas kaip netiesioginis siūlymas Sovietų Sąjungai reikalauti kitų nuolaidų kitose srityse¹⁴.

Po detalios situacijos analizės 1944 m. kovo 24 d. JAV Valstybės departamento Europos reikalų skyriaus parengtame memorandume, įvardytame „Santykiuose su Sovietų Sąjunga esamos problemos“, buvo nubrėžtos JAV užsienio politikos, susijusios su Baltijos valstybėmis, gairės¹⁵. Memorandume buvo teigiama, kad turėtų būti vengiama situacijų, kai Baltijos valstybių klausimas galėtų tapti amerikiečių ir sovietų nesutarimų priežastimi. Amerikiečiai apsisibrėžė karo metu nesuteikti jokio teisinio pripažinimo ar moralinio patvirtinimo vienašališkam Sovietų Sąjungos Baltijos valstybių perėmimui. Pagal memorandumo teiginius Jungtinių Amerikos Valstijų nuostatos Baltijos valstybių atžvilgiu galėtų būti peržiūrimos pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, bendros taikos sutarties ribose. JAV Valstybės departamento valstybės sekretoriaus pavaduotojas Edwardas Stettinius pareiškė, kad bet kokią sprendimą, pakeičiantį amerikiečių teises nuostatas Baltijos valstybių atžvilgiu, galėtų priimti tik tiesiogiai prezi-

¹¹ Commonwealth Government to Cranborne Cablegram D 156 Canberra, 5 July 1944 // Documents of Australian Foreign Policy, 1944, vol. 7–214, Historical documents database [žiūrėta 2003 m. rugsėjo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.info.dfat.gov.au/historical>>

¹² An Appeal to fellow Americans on behalf of the Baltic States. United organizations of Americans of Lithuanian, Latvian and Estonian descent. New York. The Lithuanian American Information Center, 1944.

¹³ Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1944, vol. IV, Europe. Washington, 1966, p. 819–20.

¹⁴ Juda L. United States Non-recognition of the Soviet Union's Annexation of the Baltic States: Politics and Law // Journal of Baltic Studies. 1975, no 4, p. 276–277.

¹⁵ Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1944, vol. IV, Europe. Washington, 1966, p. 839–842.

dentas. Baltijos valstybių aneksijos pripažinimas priverstų peržiūrėti amerikiečių Stimsono doktrinos principus ir sudarytų visuomenei nepalankų įvaizdį, jog JAV Sovietų Sąjungos atžvilgiu laikosi susitaikėliškos politikos¹⁶. Visgi 1944 metais sovietams reokupavus Baltijos valstybes, Jungtinės Amerikos Valstijos nepakeitė ankstesnio principinio teisinio nusistatymo šių valstybių atžvilgiu. 1944 m. birželį JAV Valstybės departamento parengtoje slaptoje teritorinių ginčų bei Europos politinės situacijos analizėje Baltijos valstybės drauge su Austrija ir Albanija buvo įrašytos į penktąją, valstybių, neturinčių pripažintų ar laikinųjų vyriausybių, grupę. Aprašomoje informacijoje konstatuojama, jog Sovietų Sąjunga reiškia pretenzijas į tris Baltijos valstybes, traktuodama jas kaip teisėtas Sovietų Sąjungos sudedamąsias dalis¹⁷.

1944 metų rugpjūtį–spalį Dumbarton Oakso rūmuose netoli Vašingtono vyko keturių valstybių atstovų derybos dėl Jungtinių Tautų organizacijos steigimo. Baltijos valstybių atstovams nebuvo suteikta galimybė pasirašyti Jungtinių Tautų deklaraciją 1942 m. sausio 1 d., tačiau derybose dėl naujos tarptautinės organizacijos buvo užsiminta apie galimą Baltijos valstybių narystę. Vykstant deryboms SSRS pamėgino žengti radikalų žingsnį užsitikrindama savo 1941 metų sienų įteisinimą. Sovietų delegacija pasiūlė į Jungtinių Tautų organizaciją priimti

visas 16 iki karo pradžios egzistavusių Sovietų Sąjungos respublikų¹⁸. Tam pagal 1944 metų vasarį priimtas SSRS konstitucijos pataisas kiekviena sovietinė respublika gavo teises – prantama, sovietinio „savarankiškumo“ ribose) užmegzti santykius su užsienio valstybėmis, pasirašyti tarptautinius susitarimus ir turėti diplomatinis atstovus. Tačiau Baltijos valstybių atveju reikšmę turėjo ne sovietinių respublikų dalyvavimas tarptautiniuose santykiuose, o sovietinių respublikų, kaip teisėtų sudedamųjų SSRS dalių, tarptautinio teisinio subjektiškumo pripažinimas. Toks SSRS žingsnis būtų užtikrinęs, kad nauja tarptautinė organizacija pripažįsta SSRS inkorporuotas valstybes ir teritorijas¹⁹. Visgi šiame Jungtinių Tautų organizacijos kūrimo etape Vakarų sąjungininkai, matydami slypinčius teisinius pavojus ir siekdami derinti bendras pozicijas, iš anksto siūlė tokių SSRS pasiūlymų svarstymą atidėti motyvuodami tuo, kad sprendimas tokiais klausimais – tai aukščiausio lygio susitikimų prerogatyva²⁰.

Baltijos valstybių klausimo svarstymų aptariamuoju laikotarpiu liudijimų yra ir šiuolaikinėje Rusijos istoriografijoje, besiremiančioje naujausiais išslaptintais Sovietų Sąjungos vadovybės archyviniais šaltiniais. 1944 m. liepos 14 d. SSRS pasiuntinio Jungtinėse Amerikos Valsti-

¹⁸ Донесение председателя советской делегации А. А. Громыко в Народный комиссариат иностранных дел СССР. 31 августа 1944 г. // Советский Союз на международных конференциях периода Великой отечественной войны 1941–1945 гг., том III. Конференция представителей СССР США и Великобритании в Думбартон-Оксе (21 августа–28 сентября 1944 г.). Сборник документов. Москва, 1978, с. 160.

¹⁹ Schwabe A. Baltic States // The Fate of East Central Europe. Hopes and failures of American Foreign policy. New York, 1956, p. 126.

²⁰ Cranborne to Commonwealth Government Cablegram D947 London, 29 June 1944 // Documents of Australian Foreign Policy, 1944, vol. 7–207, Historical documents database [žiūrėta 2003 m. rugsėjo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.info.dfat.gov.au/historical>>

¹⁶ Juda L. United States Non-recognition of the Soviet Union's Annexation of the Baltic States..., p. 277.

Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers 1944, vol. IV, Europe. Washington, 1966, p. 933–935.

¹⁷ Territorial Disputes In Europe Classifies According To The Present Political Status Of The Contestants // The Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum website. The Digital Archives. Vatican Diplomatic Files. Box. 52 Folder 469. Vatican: Taylor, Myron C.: Jan.–Aug. 1944 [žiūrėta 2002 m. rugpjūčio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.fdrlibrary.marist.edu/psf/box52/469k19.html>>

jose ir Sovietų Sąjungos delegacijos Dumbarton Oakso derybose pirmininko Andrejaus Gromykos išsamiaje pranešime apie sovietų ir amerikiečių santykius bei vizito Jungtinės Amerikos Valstijose rezultatus buvo aptariami galimi tarpusavio santykių sunkumai ir problemos. Pranešime buvo rašoma, jog susitikime su JAV prezidentu „vadinamuoju Baltijos valstybių klausimu“ išryškėjo prezidento administracijos nuostatos, jog „problema savaime išsispres, kai šios valstybės bus išvaduotos Raudonosios armijos“, tačiau prezidentas perspėjo, jog „dėl vidinių politinių aplinkybių jis nepritaris Baltijos valstybių, kaip sudedamųjų Sovietų Sąjungos dalių, pripažinimui“²¹.

1944 metų rudenį Didžioji Britanija, matydama spartų Sovietų Sąjungos kariuomenės žygiavimą Vakarų link bei siekdama savo interesų užtikrinimo, ryžosi drastiškam Atlanto chartijos moralinių pozicijų prasme žingsniui – su Sovietų Sąjunga slapta tarėsi dėl neatidėliotino įtakos zonų Vidurio ir Rytų Europoje nustatymo. Pasidalijimas įtakos sferomis slapta svarstytas 1944 metų spalį Maskvoje vykusiame J. Stalino ir W. Churchillio susitikime. Britanijos premjeras atsiminimuose rašė, jog jis sovietų vadovui ant popieriaus lapo brūkštelėjo siūlomas įtakos sferų įvairiose valstybėse procentines išraiškas, o J. Stalinas, pažymėjęs didelį paukščiuoką, grąžino šį lapą. Šis įvykis įėjo į istoriją kaip „procentinis susitarimas“, pagal kurį buvo aptartos Vakarų ir Sovietų Sąjungos įtakos sferos Vidurio ir Rytų Europoje: Rumunijoje 90 proc. įtakos Sovietų Sąjungai, 10 proc. – Va-

karams; Graikijoje – 90 proc. Vakarams (konkrečiai Didžiajai Britanijai), 10 proc. – SSRS; Bulgarijoje 75 proc. – SSRS, 25 proc. – Vakarams, Jugoslavijoje ir Vengrijoje po 50 proc. Vakarams ir Sovietų Sąjungai²². Šiame „procentiniame susitarime“ Lietuva bei kitos Baltijos valstybės net nefigūravo. Dalytis įtaką šiose valstybėse turbūt būtų buvę ne tik neetiška, bet ir beprasmiška, nes jau beveik visos jos buvo kontroliuojamos sovietų kariuomenės. Tai dar kartą pademonstravo, kad Vakarų valstybės jau buvo susitaikiusios su Baltijos valstybių faktine priklausomybe Sovietų Sąjungos įtakos sferai. Šiuos teiginius patvirtina W. Churchillio pokalbis vizito Maskvoje metu su užsienio reikalų ministru A. Edenu. Pastarajam W. Churchillio paklausus apie galimą Lenkijos ateitį buvo atsakyta, kad „mes sutarę dėl Baltijos valstybių ir Kurzo no linijos“²³. Tai reiškė, jog didžiųjų valstybių santykių plotmėje suformuluotos nuostatos liko aiškios – dėl Baltijos valstybių Vakarai neketino kovoti. Pavyzdžiui, abi didžiosios Vakarų valstybės nesureagavo į 1944 metų rugsėjo Vyriausiojo Lietuvos Išlaisinimo komiteto kreipimąsi į Didžiosios Britanijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų vyriausybes atsiųsti į Lietuvą misijas, kurios stebėtų žmonių teises ir apsaugotų Lietuvą nuo išnaikinimo²⁴.

Jaltos konferencija ir Baltijos valstybių klausimas Vakarų valstybių politikoje

Kito aukščiausio lygio karo metų sąjungininkų susitikimo išvakarėse, 1945 m. sausio 8 d., JAV

²¹ Pechatnov V. The Big Three After World War II: New Post-War Relations with the United States and Great Britain // Working Paper no 13, July 1995 [interaktyvus] Cold War International History Project. Virtual Archive [žiūrėta 2003 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.csi.edu/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=library.print_this&id=321&stoplayout=true>

²² Churchill W. The Second World War. Triumph and Tragedy. London, 1954, p. 198, 204.

²³ Wilson Ch. Churchill: taken from the diaries of Lord Moran: the struggle for survival, 1940–1965. Boston, 1966, p. 208.

²⁴ Schnorf R. A. The Baltic States in U.S.–Soviet Relations..., p. 68.

Valstybės departamento Europos reikalų skyriaus direktoriaus pavaduotojo Johno Hickersono parengtame slaptame memorandume apžvelgiant sovietų įsigalėjimą Baltijos valstybėse buvo rašoma: „Mes žinome, kad Baltijos valstybės buvo reinkorporuotos į Sovietų Sąjungą. [...] tai ne klausimas, ar mums tai patinka, ar ne [...]. Esmė ta, kad tai atsitiko, ir niekas, kas yra Jungtinių Valstijų galioje, negali to pakeisti“²⁵. Minėtame memorandume trijų Baltijos valstybių reinkorporavimo į Sovietų Sąjungą fakto akivaizdoje buvo pateikiamas J. Hickersono siūlymas, kad ateityje, siekiant pasinaudoti visomis derybinėmis galiomis, pokalbiuose su rusais dėl Jungtinių Tautų organizacijos steigimo jis pritartų šio regiono pripažinimui Sovietų Sąjungos teritorija. Papildomai buvo užsimenama ir apie tai, jog šis siūlymas apiimtų ir Baltijos valstybių diplomatinį atstovų Jungtinėse Amerikos Valstijose pripažinimo atšaukimą²⁶.

Nepaisant tokio pobūdžio siūlymų, anksčiau deklaruotos Vakarų teisinės nuostatos Baltijos valstybių atžvilgiu išliko nepakitusios, o Baltijos valstybių diplomatiniai atstovai netrukdomai tęsė savo veiklą. 1944 metų pabaigoje–1945 metų pradžioje Vakarų valstybės apsisibrėžė bent jau iki karo pabaigos ir galutinio taikos susitarimo laikytis ir viešai deklaruoti Baltijos valstybių aneksijos nepripažinimą. Tokios pasirinktos politinės linijos reali išraiška priemonė buvo keli Didžiosios Britanijos pareiškimai. 1944 m. gruodžio 21 d. Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerija pranešė, kad Jos Didenybės vyriausybė pareiškė, jog po 1940 metais Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje įvykusių po-

kyčių nepripažino ir nepripažįsta jokių šių respublikų vyriausybių²⁷. 1945 metų sausį Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerija rekomendavo oficialiose publikacijose ir leidiniuose, minint Baltijos valstybių teritorijas, vengti vartoti abreviatūrą „SSR“²⁸.

Prieš konferenciją Jaltaje Vakarų sąjungininkai susitiko tarpiniame maršruto į Krymą taške, Maltoje. Čia vyko Vakarų derybinių pozicijų aptarimas ir derinimas. Maltos susitikime nuskambėjo tokia Britanijos užsienio reikalų ministro A. Edeno frazė: „Rusai turės nemažai reikalavimų, bet mes jiems galime pasiūlyti labai nedaug, o norime iš jų gauti daug. Todėl mums reikia susitarti dėl to, ko mes norime, ir to, ką teks atiduoti“²⁹.

Į Jaltą Vakarų valstybių vadovai keliavo neturėdami iliuzijų dėl Baltijos valstybių ir galbūt dėl visos Vidurio ir Rytų Europos, į kurią jau buvo įžengusi Raudonoji armija, likimo. Kariš Sovietų Sąjungos vyravimas pastatė ją į stiprias derybines pozicijas³⁰.

Jaltos konferencijos svarstymai dar labiau padidino Vidurio ir Rytų Europos tautų susirūpinimą, kad jos pateks į Sovietų Sąjungos įtakos sferą. Jaltos konferencijoje Lietuvos, Latvijos bei Estijos priklausomybės ir pripažinimo reikalai tiesiogiai visai nebebuvo aptariamai³¹, nors su

²⁷ Hough W. J. H., III. The Annexation of the Baltic States and its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory // New York School Journal of International and Comparative Law. 1985, no 2, p. 415.

²⁸ Nurek M. Great Britain and the Baltic Sea..., p. 105.

²⁹ Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers The Conferences at Malta and Yalta, 1945. Washington, 1955, p. 501; Крымская конференция руководителей трех союзных держав..., с. 12.

³⁰ Kertesz S. The Last European Peace Conference: Paris 1946 Conflict of Values. New York, 1992, p. 12.

³¹ Laučka J. B. Baltijos valstybės ilgamečio Amerikos diplomato atsiminimuose // Aidai. 1981, Nr. 2, p. 91.

²⁵ Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers The Conferences at Malta and Yalta, 1945. Washington, 1955, p. 94–95.

²⁶ Vitas R. The United States and Lithuania..., p. 63–64; Schnorf R. A. The Baltic States in U.S.–Soviet Relations..., p. 70–71.

Lietuvos klausimu buvo susiję keli šitos konferencijos momentai. Vienas jų – Jungtinių Tautų organizacijos steigimo svarstymas. Vasario 7 d. posėdyje V. Molotovas pareiškė, kad Sovietų Sąjungai būtų priimtinas trijų, o galbūt ir dviejų respublikų priėmimas į steigiamą Jungtinių Tautų Organizaciją narių steigėjų teisėmis. Jis paminėjo Ukrainą, Baltarusiją bei Lietuvą ir paaiškino, kad prašymas grindžiamas sovietinės konstitucijos pakeitimu bei tuo, jog „šios respublikos, o ypač Ukraina, karo metu turėjo daug ką paaukoti“³². JAV prezidentas F. D. Rooseveltas asmeniškai nebuvo patenkintas tokiu SSRS siūlymu, valstybės sekretoriui E. Stettiniui nusiuntė raštelį su pastaba „Tai nelabai gerai“³³. Tačiau po naujo pobūdžio SSRS siūlymo Vakarų vadovai pasikeitė nuomonėmis dėl šio klausimo. Nė vienas iš Vakarų vadovų nepareiškė prieštaraujantis tokiame siūlyme, tik siūlė klausimą dar plačiau svarstyti užsienio reikalų ministrų lygiu. Po papildomų pasitarimų vasario 8 d. Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministras A. Edenas informavo, jog buvo priimtas kompromisinis sprendimas iš esmės pritarti Baltarusijos ir Ukrainos narystei Jungtinių Tautų organizacijoje³⁴.

Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje vyrauja nuomonė, kad Jungtinių Amerikos Valstijų ir Didžiosios Britanijos vadovai atmetė Sovietų Sąjungos pasiūlymą padaryti Lietuvos SSR pirmine JTO nare, motyvuodami Lietuvos aneksijos nepripažinimu³⁵. Taip buvo išvengta dar vieno

SSRS tarptautinio mėginimo įteisinti Baltijos valstybių inkorporavimą į SSRS sudėtį. Nors šiame kontekste buvo minima tik viena Baltijos valstybė, akivaizdu, kad Lietuvos teisinė padėtis suponavo precedentą ir kitoms Baltijos valstybėms.

Kitas Vakarų sąjungininkų ir SSRS susitarimas netiesiogiai palietė Lietuvos gyventojus, arba tiksliau, karo metų pabėgėlius iš Lietuvos, atsidūrusius Vakarų valstybių kontroliuojamose teritorijose. Pagal Jaltoje pasirašytą JAV ir SSRS Repatriacijos susitarimą buvo nustatyta, kad „visi Sovietų Sąjungos piliečiai, kurie buvo išvaduoti Jungtinių Amerikos Valstijų vadovaujamų karinių pajėgų, ir visi Jungtinių Amerikos Valstijų piliečiai, išvaduoti Sovietų Sąjungos vadovaujamų karinių pajėgų, nedelsiant turi būti atskirti nuo priešo belaisvių, [...] iki kol bus perduoti Sovietų Sąjungos ar Jungtinių Amerikos Valstijų valdžios atstovams“³⁶. Analogiško turinio susitarimas buvo pasirašytas ir su Didžiąja Britanija, o vėliau ir Prancūzija, kuriai pagal Jaltos konferencijos susitarimus taip pat buvo priskirta okupacinė zona. Susitarimuose nieko nebuvo kalbama apie prievartinę repatriaciją, tačiau daugeliu atvejų be prievartos nebuvo apsieinama³⁷.

Šis Jaltos susitarimas tiek to laikmečio politikų, tiek vėlesnių Vakarų politikos analitikų buvo vertinamas labai dviprasmiškai. Viena vertus, amerikiečiai ir britai nuogąstavo dėl savo karių likimo kitos valstybės kontroliuojamose teritorijose, tačiau kita vertus, šis sprendimas nulėmė šimtų tūkstančių nuo sovietinio režimo

³² Тегеран–Ялта–Потсдам. Сборник документов. Москва, 1971, с. 150; Крымская конференция руководителей трех союзных держав..., с. 111–112.

³³ Stettinius E. Roosevelt and the Russians. The Yalta Conference. New York, 1949, p. 174.

³⁴ Bishop J. FDR's Last Years. April 1944–April 1945. New York, 1975, p. 480–483; Усачев И. Т. Роль Крымской конференции в создании ООН // Ялтинская конференция 1945 г. Уроки истории. Москва, 1985, с. 129–130.

³⁵ Meisner B. Baltic states // Encyclopedia of International Public Law. Amsterdam, 1998, vol. I, p. 336.

³⁶ Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers. The Conferences at Malta and Yalta, 1945. Washington, 1955, p. 985.

Hough W. J. H. III. The Annexation of the Baltic States..., p. 402–403.

³⁷ Bohlen Ch. Witness to History, 1929–1969. New York, 1973, p. 199.

bėgusių asmenų ar savo noru nenorėjusių grįžti į Sovietų Sąjungą rusų, ukrainiečių ir kitų tautybių asmenų likimą. Pabėgėlių iš Baltijos valstybių statusas Jaltos konferencijoje nebuvo atskirai apibrėžtas ir liko diskusinio pobūdžio³⁸. Sovietų Sąjunga visus šiuos susitarimus ketino taikyti ir pabėgėlių iš Baltijos valstybių atžvilgiu. O Vakarų valstybių pozicijos šiuo klausimu gerokai skyrėsi. 1945 metais Vakarų valstybės nesirijo repatrijavimo susitarimų principų taikyti pabėgėliams iš Baltijos valstybių. Remiantis teisiniu Baltijos valstybių inkorporavimo į Sovietų Sąjungos sudėtį nepripažinimo principu, Baltijos valstybių piliečiai nebuvo traktuojami kaip SSRS piliečiai³⁹.

Antrojo pasaulinio karo metais Baltijos valstybių pabėgėlių ir emigracijos klausimai buvo išskirtinėje padėtyje. Apie Baltijos valstybių gyventojų emigracijos klausimą pirmą kartą buvo užsiminta dar 1942-ųjų pavasarį, kai Didžiosios Britanijos ir SSRS derybų metu, vadinamojo „Roosevelto kompromiso“ pagrindu, diskusijoms buvo pateiktas siūlymas aneksuotų Baltijos valstybių gyventojams suteikti teisę nevaržomai emigruoti su visu savo turtu⁴⁰. Pabėgėlių problema tapo itin aktuali dar 1944-ųjų pavasarį, kai akivaizdžiai didėjo nuo artėjančios sovietinės kariuomenės bėgančių asmenų, siekiančių patekti į Vakarus, srautai. 1944 m. balandžio 9 d. Lietuvos pasiuntinys JAV P. Žadeikis šiuo

klausimu įteikė JAV Valstybės departamentui notą. Valstybės departamente jis gavo patikiniumą, kad iš amerikiečių okupacinės zonos iš Lietuvos pasitraukę gyventojai nebus repatrijuojami prieš savo valią⁴¹.

Didžiosios Britanijos vadovas W. Churchillis ir užsienio reikalų ministras A. Edenas galimo Sovietų Sąjungos piliečių repatrijavimo klausimą aptarinėjo su V. Molotovu 1944 metų spalio mėnesio vizito Maskvoje metu. Britai sutiko su SSRS reikalavimais ir neprieštaravo SSRS prievartinio repatrijavimo siūlymui⁴². Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių atžvilgiu reikšminga buvo tai, jog po šio vizito 1944-ųjų spalį Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijos parengtoje direktyvoje buvo aiškiai apibrėžiama, jog Sovietų Sąjungos piliečiais yra laikomi asmenys iš Sovietų Sąjungos ribų iki Antrojo pasaulinio karo pradžios⁴³.

JAV Valstybės departamentas 1945 metų sausį nurodė, jog asmenys iš karo metais Sovietų Sąjungos aneksuotų teritorijų nebus prieš savo valią verčiami grįžti namo. Po Jaltos susitarimų Jungtinių Amerikos Valstijų vyriausybė 1945 m. kovo 9 d. patvirtino, kad griežtai atsisako grąžinti iš aneksuotų teritorijų pasitraukusius asmenis⁴⁴. 1945 metų balandį panašias nuostatas deklaravo ir Prancūzija, pareiškusi, kad lietuviai, latviai ir estai nėra laikomi Sovietų Sąjungos piliečiais ir kad jiems netaikoma prievartinė deportacija⁴⁵.

³⁸ Kangeris K. The Latvian Question in the Context of Swedish-Soviet Relations 1941–1959 // International Conference. The Soviet occupation regime in The Baltic States 1944–1959: Policies and their Consequences. 19–14 June 2002. Riga, p. 80.

³⁹ Bethell N. The Last Secret. Forcible repatriation to Russia 1944–1947. New York, 1974, p. 36–37.

⁴⁰ Hull C. The Memoirs of Cordell Hull, vol. II. New York, 1948, p. 1171; Jakubčionis A. Lithuania in the Plans of the Western States, 1945–1951 // 50 Years after World War II. International Politics in the Baltic Sea Region 1945–1995. International Conference 21st–24th September 1995 Gdansk–Sopot. Gdansk, 1997, p. 170.

⁴¹ Vitas R. The United States and Lithuania..., p. 91.

⁴² Minute by Mr. Warner. Repatriation of Soviet Citizens. Foreign Office, 15 March 1946 // Documents on British policy overseas. Series I, vol. VI, 1942–1946. Eastern Europe. London, p. 313.

⁴³ Hough W. J. H. III. The Annexation of the Baltic States..., p. 405.

⁴⁴ Elliot M. Pawns of Yalta. Soviet Refugees and America's Role in Their Repatriation. Chicago, 1982, p. 102–103.

⁴⁵ Pšibilskis V. B. Antrojo pasaulinio karo pabėgėlių iš Lietuvos likimą sprendžiant // Lietuvos istorijos studijos. 2000, t. 8, p. 83.

Paskutinę Jaltos konferencijos dieną, vasario 11-ąją, dvi didžiosios Vakarų valstybės ir SSRS pasirašė „Išlaisvintosios Europos deklaraciją“, kurios penktajame straipsnyje buvo kalbama apie tautų suvereniteto ir savarankiško tautų apsisprendimo teisės įgyvendinimą bei visų tautų teisę suformuoti savo nepriklausomas vyriausybes. Tačiau šių idealistinių nuostatų įgyvendinimas liko tik teorinio lygmens. Praktiškai Jaltoje oficialiai buvo įformintas Vokietijos padalijimas į okupacines zonas, o neformaliai Jaltos susitarimai vedė į Europos padalijimą. Sovietų Sąjunga, turėdama Raudonąją armiją didelėje Europos teritorijoje, išgijo tikrąjį raktą nuo Vidurio ir Rytų Europos. Šiuolaikinėje Rusijos istoriografijoje plėtojama nuomonė, jog dėl Raudonosios armijos pergalių Jaltos konferencijoje Vakarų sąjungininkai iš esmės pripažino SSRS 1941 metų sienas⁴⁶. Visgi Vakarų istoriografijoje tokia pozicija nepatvirtinama, tačiau akcentuojamas kitas aspektas – jog Jaltos konferencija tapo pokarinės Europos padalijimo simboliu ir buvo nepavykęs pasaulinio valdymo eksperimentas⁴⁷.

Vakaruose istorijos ir politikos mokslų darbuose taip pat plačiai diskutuojama apie tai, kad Vakarų valstybės neišnaudojo visų galimų politinio poveikio variantų, nepanaudojo galios argumentų ir neadekvačiai įvertino Sovietų Sąjungą ir jos ketinimus. Baigiamajame karo etape laikas aktyvesniam Vakarų veikimui buvo praleistas ir Vakarų valstybių vadovai buvo priešpriešinti faktui, jog Stalino kontrolėje atsidūrė pusė Europos. Kaip savo atsiminimuose rašė W. Churchillis, dar nepasibaigus Antrajam pasauliniam karui išryškėjo, kad Rytų įtaka Europoje pasislinko per kelis šimtus mylių į Vaka-

rus, ir Europos vidurys, senosios Vidurio Europos valstybės ir jų sostinės atsidūrė Rusijos kontrolės pusėje⁴⁸. Bendra Antrojo pasaulinio karo metų Vakarų valstybių vykdytos užsienio politikos klaida daugelis autorių įvardija pernelyg didelį Vakarų pasitikėjimą gerais Sovietų Sąjungos ketinimais⁴⁹.

Šiuolaikinėje Rusijos istoriografijoje taip pat pritariama minčiai, jog baigiamajame karo etape Vakarų politikai pasitikėjo ir traktavo Sovietų Sąjungą kaip lygiavertę partnerę, su kuria susitariamo ir kompromisu būdu reikės nustatyti pasaulio ateitį. Sovietų Sąjungos vadovybė savo ruožtu maksimaliai pasinaudojo susiklosčiusia karine-politine situacija ir, koalicijos partnerių padedama, siekė įtvirtinti bei įteisinti savo laimėjimus⁵⁰.

Nuolaidi amerikiečių politika Sovietų Sąjungos atžvilgiu nebuvo vien prezidento Roosevelto idealizmo padarinys. Jo pastangos sukurti veikiančią kolektyvinio saugumo sistemą, kuri būtų pajėgi reguliuoti ir valdyti būsimus konfliktus ir nesutarimus, atspindėjo seną Amerikos užsienio politikos tradiciją – likti nuošalyje nuo Europos galios varžybų, taip pat Amerikos visuomenės norą kuo greičiau baigti karą. Karo metų konferencijose Rooseveltas siekė Sovietų Sąjungos paramos kovojant su Japonija, todėl nebuvo suinteresuotas daryti to, kas galėtų pakenkti jo santykiams su Stalinu⁵¹. JAV, būdamos vienintelė reali atsvara sustiprėjusiai So-

⁴⁸ Churchill W. The Second World War. Triumph and Tragedy. London, 1954, p. 438.

⁴⁹ Ashton S. R. In search of detente: the politics of East-West relations since 1945. New York, 1989, p. 113.

⁵⁰ Корниенко Г. М. „Холодная война“ истоки, причины и последствия // Осмысление истории. Москва, 1996, с. 202; „Ялтинско-Потсдамская система международных отношений. Холодная война. 1945–1991 гг.“ Дистанционный курс Российская ассоциация международных исследований [žiūrėta 2003 m. sausio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.rami.ru/projects/yalta/index.html>>

⁵¹ NATO vakar, šiandien, rytoj. Vilnius, 1999, p. 11.

⁴⁶ Пыжиков А., Данилов А. Рождение Сверхдержавы 1945–1953 г. Москва, 2002, с. 17.

⁴⁷ Crockatt R. The Cold War past and present. London, 1987, p. 196.

viėtų Sąjungai, nesugebėjo paprieštarauti kai kuriems sovietų reikalavimams, juos suvokdamas kaip lygiaverčio partnerio derybinę poziciją, ir tikėjosi, kad darant dalines nuolaidas gana greitai pavyks surasti visoms šalims priimtinius sprendimus. Nuo tiesioginių karo veiksmų stipriai nukentėjusi Didžioji Britanija kilti į kovą su SSRS dėl Baltijos valstybių neturėjo nei moralinių, nei politinių paskatų.

Europos teritorinius klausimus, tarp jų ir Baltijos valstybių klausimą, didžiųjų Vakarų valstybių vadovai planavo palikti pokarinei taikos konferencijai, kuri, kaip žinoma, taip ir nebuvo surengta. Taigi Antrojo pasaulinio karo metais Vakarų valstybių apsibrėžtos politinės ir teisinės nuostatos Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių okupacijos ir aneksijos atžvilgiu nulėmė tai, kad Baltijos valstybių nepriklausomybės atkūrimas buvo nustumtas į neišspręstų problemų sąrašą ir atidėtas neapibrėžtai ateičiai.

Išvados

Baigiamaisiais Antrojo pasaulinio karo metais didžiųjų Vakarų valstybių politikoje Baltijos valstybių klausimas nebevaidino reikšmingo geopolitinio vaidmens. Šis klausimas tarptautiniu mastu tikrai neatsidūrė svarbiausių problemų sąrašė ir buvo traktuojamas kaip papildoma derybinė priemonė svarstant pasaulio ateities klausimus. Karo metų aukščiausio lygio susitikimų ir konferencijų diskusijose buvo patvirtintos

tendencijos dėl Baltijos valstybių faktinės priklausomybės Sovietų Sąjungos įtakos sferai. Nepaisant Sovietų Sąjungos mėginimų, Vakarų valstybės paskutiniaisiais karo metais nesiryžo teisiškai įtvirtinti Baltijos valstybių aneksijos tarptautinio teisinio pripažinimo. Tai buvo vienintelis teigiamas Vakarų valstybių nuostatų Lietuvos bei kitų Baltijos valstybių valstybingumo atžvilgiu aspektas, kuris sudarė galimybes Baltijos valstybių klausimą laikyti iki galo neišspręstu.

Galima daryti apibendrinamąją išvadą, kad, nepaisant Antrojo pasaulinio karo pradžioje deklaruotų moralinių-idealistinių Atlanto chartijos principų, Vakarų valstybių požiūris į Lietuvą ir kitas Baltijos valstybes šio karo metais buvo grindžiamas vadinamąja realiąja politika. Lemiamą vaidmenį pasaulinėje arenoje suvaidino ne teisiniai argumentai, o tarptautinis politinis sambūvis.

Realybėje Antrojo pasaulinio karo pabaiga neatgaivino Lietuvos nepriklausomybės, o po karo susiklostęs pasaulinis sambūvis buvo daug nepalankesnis mažesniųjų valstybių ir tautų interesams nei situacija po Pirmojo pasaulinio karo. Po Antrojo pasaulinio karo formavosi nauja tarptautinė sistema, turėjusi nustatyti naujas pasaulinės raidos gaires, tačiau joje neliko vietos mažosioms valstybėms, tokioms kaip Lietuva ir kitos Baltijos šalys. Ši naujoji tarptautinė sistema, iškėlusį dvi ryškias lydereis – supervalstybes, vedė į dvipolį pasaulį ir šaltąjį karą bei 50 metų trukusį Europos padalijimą.

THE QUESTION OF BALTIC STATES IN THE POLICY OF THE GREAT WESTERN POWERS IN 1944–1945

Ramojus Kraujelis

Summary

The considerations of the three Great powers in the final years (1944–1945) of World War II and the question of the Baltic states within the context of international relations and diplomacy of these powers are discussed in the article.

In the last years of World War II the United States were engaged in the creation of the new post war international organizational model. Participation of the Soviet Union in these postwar plans was essential condition. In that period of World War II ques-

tion of Baltic states had no significant and independent role in the entire international balance of power. This opinion is grounded on the examples from diplomatic papers which confirm that Baltic states in inter-Ally relations were treated only as a bargaining agent.

Considering that in the Teheran conference (1943) Western states accorded turn of the Baltic states to Soviet interest sphere, the U.S. and Britain entered the Yalta conference (1945) with no illusions as to the fate of the Baltic States in particular and Eastern Europe in general.

The only one positive aspect regarding Baltic state survived – notwithstanding Soviets attempts Western states remained firm in its legal commitment regarding

Lithuania and the other Baltic States – do not recognize forcible annexation of Baltic states. Accordingly, Western Allies did not recognize Lithuanians, Latvians and Estonians as “Soviet citizens” within the context of the 1945 Repatriation Agreement.

In reality The decisive effect of World War II was attempts to retain balance of power in international politics, but not moral or legal commitments. The end of World War II did not restored the independence of Lithuania and other Baltic states. The postwar International system that was leading to division of Europe, bipolar world and Cold War was the adversity that influenced plight of small states and nations.

Įteikta 2003 10 15

Priimta spaudai 2004 05 18